

SANTIAGO CARRILLO AZ EUROKOMMUNISTA
STRATÉGIÁRÓL

A mű szerbhorvát nyelvű címe: Santiago Carrillo, EVROKOMUNIZAM I DRŽAVA. Spanyolból fordította: Inoslav Bešker, kiadta: Centar društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske, Zagreb, 1980., VII—XXI + 189 oldal.

TARTALMA: Branko Pribičević, Evrokomunistički istorijski obrt i analiza Santiaga Carrilla. — Riječ jugoslovenskom čitatelju. — Nekoliko uvodnih riječi. — 1. *Država naspram društva*. Problem državne vlasti i dalje je problem svake revolucije. — Promjene u strukturi i u funkcijama države nakon Marxa, Engelsa i Lenjina. — Sukob između društva i sadašnjeg tipa države. — 2. *Ideološki aparati države*. Kriza ideoloških aparata — crkva. — Kriza ideoloških aparata — obrazovanje. — Kriza ideoloških aparata — pravosuđe, politika. — Kriza ideoloških aparata — sredstva komuniciranja. — Borba za nadzor nad ideološkim aparatima. — Razvijeno kapitalističko društvo nosi u njedrima klicu socijalizma. — 3. *Državni aparat prisile*. Nijedna klasa ne može trajno očuvati državnu vlast ako izgubi prevlast nad ideološkim aparatima. — Kako demokratskim putem preobraziti državni aparat? — Treba se boriti za demokratiziranje državnog aparata. — 4. *Model demokratskog socijalizma*. Pristup ekonomskim problemima. — Sovjetska misao i demokratski put. — Temeljitiye vrednovanje demokratije. — Promjene u vrednovanju općeg prava glasa. — Socijalistička kritika i oblici demokratske borbe. — Uloga partije i nove političke formacije. — „Evrokomunizam” i socijaldemokracija. — Utjecaj okoline na naš proces. — 5. *Povjesni korjeni „evrokomunizma”*. Prethodnici narodnih fronti u Evropi. — Španjolsko iskustvo — slučaj Trockog. — Španjolsko iskustvo — narodna fronta. — Iskustvo evropskih komunističkih partija. — Nakon Drugog svjetskog rata. — Uloga nasilja u povjesti. — Ruski komunisti nisu 1917. godine imali drugog izbora nego da preuzmu vlast. 6. *O diktaturi proletarijata*. Marx i Engels o državi. — Zašto pojam diktature proletarijata? — Koji tip države? — Svjetska

situacija i njezin utjecaj na državu. — *Prilozi*. Bilješka o piscu. — Kazalo pojmovna. — Kazalo imena.

A jugoszláv olvasóközönség számára 1980 végén vált hozzáférhetővé a Spanyol KP főtitkárának majd három évvel ezelőtt, 1977-ben megjelent, sokat vitatott és nagy feltűnést keltő könyve. Mai szemmel olvasva a könyvet a jugoszláv olvasó már nehezen fejt meg, hogy annak idején miért is váltott ki olyan nagy ellenszenvet a szovjet publicisták körében és vált szerzője a durva támadások célpontjává, s miért kényszerült a Spanyol KP vezetősége arra, hogy nyíltan védelmezze és szolidaritást vállaljon főtitkárával. Másrészt igazat kell adni azoknak, akik akkor megismerkedhettek a könyvvel eredeti kiadási nyelven vagy zárt intézeti nyersfordításban, miszerint Carrillo könyve meglepően átlamközpontú. Valójában figyelmen kívül hagyja a jugoszláv öngazgatási társadalmi gyakorlatot és elméletet, s nem vesz tudomást az el nem kötelezettek mozgalmáról mint a mai világban ható és létező tényezőről, hanem a világhelyzetet elsősorban a két kialakult gazdasági-katonai tömb szemszögéből mérlegeli.

Természetesen a könyv ma is érdekes és izgalmas olvasmány, mert az emberiség és külön a fejlett tőkés államok dolgozó tömegei számára időszerű elméleti és gyakorlati kérdéseket feszeget nem dogmatikus módon, helyenként hangsúlyozottan az elméleti elmélyültség igénye nélkül, csupán elmefuttatásként, megcsillantva a megoldási lehetőséget. Tárgyalási módja is olyan, hogy a széles olvasóközönségnek szól. Nyilvánvalóan nemcsak Spanyolország kommunistáihoz és a marxista műveltségűekhez fordul, hanem az ország nagyközönségéhez. Sok olyan kitéréssel, amely annak idején a baloldali erők számára izgató kérdés volt, szokatlan nyíltsággal, mondhatnánk: kegyeletsértéssel, szóvá téve a spanyolországi trockisták iránti szektáns magatartás hibáit, a Sztálin és Trockij közötti összeütközések újraértékelésének igényét, azokat az eseményeket, amelyek ma már végleg a valamikori Spanyol Köztársaság politikai történelmét képezik, de amelyeket a mai tapasztalatok tükrében a vezető spanyol kommunisták képesek és hajlandók másképpen értékelni.

A jugoszláv olvasóknak írt előszavában Santiago Carrillo meg is említi, hogy könyvét időszerűen írta meg és értékeit abban látja, ahogyan az időszerű munkásmozgalmi kérdéseket megközelíti, és hogy felveti az európai fejlett tőkés országok társadalmának kulcskérdéseit. Ezáltal, a szerző szerint, megnyitja az utat a sorskérdések megoldásához, s hozzájárul ahhoz a vitához, amely szükséges, hogy átfogóbban elemezze és megvilágítsa Európa fejlett tőkés államainak, kommunista pártjainak politikai irányvételét és társadalmi gyakorlatát. Santiago Carrillo önvallomásszerűen megjegyzi, hogy elfoglaltsága egyelőre nem engedi, hogy folytassa azt, amit Az „eurokommunizmus” és az állam című könyvével elkezdett és „a megkezdett párbeszédet folytassam, anélkül, hogy vo-

nakodnék visszavonni valamelyik előbb kifejtett gondolatomat” (3. oldal).

Amikor könyve párbeszédjellegéről beszél Carrillo, nyilvánvaló, hogy elsősorban belső spanyolországi használatra gondol, függetlenül attól, hogy könyvének nagy visszhangja volt a nemzetközi munkásmozgalomban. A könyv megírásának szándékát és kiváltó szükségét a szerző abban látta, hogy könyve megjelenéséig azon kommunista pártok részéről, amelyeket mint eurokommunista irányzatúakat ismernek, nem foglalkoztak átfogóbban az államgépezet átalakulásának módozataival és lényegével. Noha — ahogy Carrillo kifejti — „az államhatalom döntő fontosságából indultak ki a forradalom egész folyamatában”, amelyet „tanításunk klasszikus elvének” jelöl, az eurokommunisták „elvetik a proletariátus diktatúráját mint átmeneti rendszert, amely minden ország számára kötelező”. Nyilvánvaló, hogy a proletárdiktatúra olyan értelmezéséről van szó, ahogyan azt évtizedeken át vallották és tanították a Spanyol KP-ben és más kommunista pártokban, dogmatizálva a Lenin vezette proletárdiktatúra gyakorlatát és a Komintern szektáns értelmezését, amely szerint még ha eltérő formákban is, de az osztályélcspat, a kommunista párt döntő szerepéről van szó, amely, legalábbis kezdetben, az osztály nevében és helyett valósítja meg diktatúráját.

Az ilyen értelmezés szerint a formák különbözőségét igen szűken fogták fel, és a hangsúly nem magának az osztálynak, a proletariátus diktatúráján volt. Valójában ezzel a „proletariátus diktatúrájától” való eltekintéssel ennek a szektáns irányzatnak az árát fizetik meg, s most az osztályhegemóniát emlegetik, amit annak idején Antonio Gramsci is megkülönböztetett a proletariátus diktatúrájától. Mondani sem kell, hogy mi Jugoszláviában az osztálydiktatúrát mint osztálydominanciát fogjuk fel, mind a burzsoázia diktatúrája esetében, mind pedig a proletariátus esetében, ami demokratikus vagy erőszakos eszközökkel, illetve mindkettő igénybevételével érhető el.

„A proletariátus diktatúrájának mint átmeneti rendszernek” elvetését Santiago Carrillo azzal indokolja, hogy a Spanyol KP és más kommunista pártok, ahogy írja ehelyett „kifejezték eltökéltségüket, hogy a hatalmat demokratikus úton szerezzék meg, más szocialista erőkkal szövetségben, azzal, hogy megőrizzük a demokratikus intézményeket, de elmulasztottuk meghatározni, hogyan képzeljük az államgépezet átlényegtetését. Ez a körülmény két veszélyt rejtett magában: azt, hogy az eurokommunizmus alakoskodásnak tűnik, mint közönséges taktikai fogás az ellenállások elhárítása érdekében alkalmazva vagy mint valamifajta szociáldemokrácia újabb kiadásban” (3. oldal).

A szerző megítélése szerint „a tőkés állam válsága nem lesz olyan súlyos, hogy lehetséges volna az államot minden időkre megsemmisíteni, s ezért annak átalakulása fokozatos lesz, szorosan kapcsolódik azokhoz a gazdasági, társadalmi és kulturális változásokhoz, amelyek a társadalomban létrejönnek” (4. o.). Ennek a változásnak két kulcskérdése van Carrillo szerint. Az egyik az, hogy létrejöhet-e a politikai társadalmi

szövetkezet új szerkezetére. A másik pedig, hogy az így létrejött társadalmi erőnek, amely a lakosság többségét képviseli, sikerül-e rábírnia „az ideológiai apparátusokat”, hogy vállalják a társadalmi változásokat. A legnehezebb feladat ezen az úton, amelyen még nem járt senki, Carrillo bevallása szerint, a megfelelő tudat kialakítása, mert a régi beidegződött minták és felfogások nagy akadályt képeznek az eurokommunisták szabta úton.

A jugoszláv olvasó számára két okból is érdekes Az „eurokommunizmus és az állam” című könyv. Tekintettel arra, hogy az eurokommunizmusról, ahogy a kiadó előszavában Branko Pribičević professzor is hangsúlyozza (18. oldal), gyakrabban írnak kívülállók, mint azok, akik követik, ezt a stratégiát, most alkalmunk van ennek a vonalvezetésnek egyik kiemelkedő személyisége tollából megismerni az osztályharcuk mai és jövődő szakaszára vonatkozó elképzeléseket és vonalvezetésük érvelését. De a könyv írójának személye is figyelemre méltó, hisz annak ellenére, hogy még csak 65 éves, kimagasló szerepet töltött be a két háború között Spanyolország szocialista ifjúsági szervezetének balratolódásában, és mint az ifjúsosocialisták vezetője részt vett a Népfront választási győzelme után a kommunista ifjúsági szervezettel való szoros együttműködés egyengetésében. A polgárháború idején a Madridot Védő Hunta kiemelkedő tagja volt. Jelentősen hozzájárult a spanyol munkásosztály egységének gyakorlati kialakításához, majd 1937 elején, sok más szocialistával, belépett a Spanyol Kommunista Pártba, amelyben még az év márciusában beválasztják a központi bizottságba és a politikai bizottság póttagja lesz. Carrillo főtitkárrá választása 1960-ban jelzi a „fiatalok” politikai vonalának győzelmét, amellyel a Spanyol KP megújulása végbement. A Spanyol KP levetkőzi a párttevékenység addigi szubjektivizmusát, a vezetésben korábban megnyilvánuló személyi, hatalmi módszereket és előkészíti még Franco halála előtt a Demokratikus Hunta életre hívásával azt a jelentős szerepet, amelyet betölt a Spanyol KP a mai megújuló országban. A most szerbhorvát nyelven megjelentetett könyv alap gondolatát már a szerző korábban megjelentetett *Mi jön Franco után? és Új nézetek mai kérdésekre* (163–165. oldal) című könyvei is jelezték.

Fejtegetéseinek kiindulópontja, a nálunk használatos kifejezéssel élve, a fejlett tőkés államok, s így a spanyolországi etatizmus nagyfokú kifejlődése is. A monopolkapitalizmus ilyen előrenyomulása az állami igazgatás átfogó beavatkozása révén főleg a gazdasági életben, de más téren is szembetűnően jelen van. Ezért hangsúlyozza egész fejtegetésében az állam szerepét a szerző. Azt latolgatja, hogyan hatolhatnak be a mai tőkés államgépezet pórusaiba a proletariátus és vele szövetkezett osztályok képviselői, illetve az államgépezet egyes részei hogyan válhatnak a nem tőkés társadalmi érdekek képviselőivé, hogyan vállalják magukra a plebejusi érdekek szorgalmazását. Ehhez szorosan kapcsolódik Carrillo elemzésében „az állam ideológiai apparátusa”, amely annak ellenére, hogy formálisan nem az állami mechanizmus része, mégis az ál-

lamgépezet szolgálatában áll. Elsősorban négy „ideológiai apparátus-részleget” tart szem előtt a szerző: az egyházat, az oktatásügyet, az igazságszolgáltatást és a hírközlési eszközöket.

Santiago Carrillo két alapvető különbséget emel ki az államnak a fejlett tőkés rendszerben betöltött felépítésében és szerepében, s amely nem létezett Marx, Engels és Lenin idejében. Elismeri, hogy a mai állam továbbra is az osztálytúlsúly eszköze, de sokkal bonyolultabbá vált, mint ahogyan a marxizmus klasszikusai megismerhették. Az állam szolgálatában ma már nem csak a katonaság, a rendőrség, a bíróságok, az adószedők és a hagyományos állami bürokrácia áll, hanem a százezreket kitevő oktatók, tisztviselők, szakemberek, újságírók és másfajta dolgozók serege is. Ezért a mai állam bonyolult szerkezete most már az egész társadalommal szemben másmilyen jellegzetességeket mutat, mint a marxizmus klasszikusainak idejében.

Ez a változás — állapítja meg a szerző helyesen — a reformista elméletek nagyfokú felvirágzását keltette életre (21. o.), de ennek ellenére lényegesek a jelenkor tőkés állama és a társadalmi viszonyban kialakult változások. A valóság misztifikálásától függetlenül Carrillo lényegesnek tartja a termelőerők fejlődésének hatását a társadalmi szerkezetre, magára a tőkés állam felépítésére és működésére és arra a szerepre, amelyet a tőkés állam betölt a mai tőkés társadalomban. A szerző úgy látja, hogy a mai tőkés államok kezdik betölteni „a dolgok feletti igazgatást” — amit, mint tudjuk, Marx és Engels a kommunista társadalomban irányozott elő, miután már elhal az állam, és az emberek feletti igazgatást felváltja a dolgok feletti igazgatás. A klasszikus marxizmusnak e tételét Carrillo úgy értelmezi, hogy az a dolgok feletti igazgatás a kizsákmányoltak és kizsákmányolók megszűnésének társadalmára vonatkozik, míg korszerű technológia önmagában még nem mutat a kizsákmányolás felszámolása irányába, sőt ez a fejlett technológia a kizsákmányoló osztály szolgálatában van.

Mégis Carrillo megállapítja (22. oldal): „A technológiai fejlődés, amely korszak magántulajdonosi csoportosulás ellenőrzésével megy végbe, a tőkés államot hatalmának deklarációjára juttatta, de egyidejűleg az ilyen típusú állam válságának fordulópontjához is.” Az állam, a tőkés állam, és a társadalom viszonyában a szerző azt az alapvető változást hangsúlyozza, hogy a liberális burzsoázia időszakában a tőkés állam látszólag mint döntőbíró jelentkezett, amely az osztályok közötti konfliktusokban közvetített. Ebben a szerepében, amikor a munkásosztállyal szemben lépett fel, nyers erőszakot vagy osztálytörvényeket alkalmazva, azt a látszatot kelthette, hogy nemcsak a tőkés kiváltságos csoportja érdekében jár el, hanem a többi társadalmi osztály és réteg érdekében is, amit annak idején csak az osztályöntudatos proletariátus vont kétségbe. Ma viszont a fejlett tőkés államok apparátusa — ahogyan Carrillo fogalmazza — inkább a „munkáltató”, „az üzemvezető” szerepét játssza, különösen a gazdasági élet területén. Ezért „az üzemvezető” szerepében jelentkező állam már látszatra sem szolgálja a burzsoázia több-

ségének érdekét, hanem csak annak a részének szolgálatában van, amely a nagy monopóliumok ellenőrzése alapján hatalmas gazdasági erővel rendelkezik, de kifejezetten a társadalom kisebbségét képviseli. Így a fejlett tőkés államgépezet már nem csak az osztályöntudatos proletariátussal kerül szembe, hanem „a társadalom legszélesebb osztályaival és rétegeivel, ideértve a burzsoázia egy részét is” — állapítja meg a szerző (23. o.).

Megállapítását Carrillo az utóbbi évtized eseményeivel bizonyítja, amely során a fejlett tőkés államokban a mezőgazdasági termelők, az állattenyésztők, a kereskedők, a kisiparosok és az okleveles szakemberek nyíltan megütköznek az államapparátussal érdekeik védelmében. Fokozatosan egy olyan átfogó társadalmi szolidaritás jön létre, amilyen a múltban elképzelhetetlen volt a fejlett tőkés államokban. A szerző valószínűleg a második világháborút követő másfél évtizedre gondolt, amikor nyilvánvaló volt a forradalmi apály és a polgári jobboldal befolyásának előretörése. Carrillo hangsúlyozza, hogy ma már a monopolista csoportok és a társadalom többi része közötti ellentmondás úgy jelentkezik, mint a társadalom és az államhatalom közötti érdekösszeütközés, tekintettel arra, hogy az államgépezet mind szembetűnőbben a monopóliumok érdekeinek képviselője. Valójában arról van szó, hogy „az üzemvezető” szerepében, vagy „a funkcionális állam” szerepében jelentkező államhatalom, amely etatista módszerekkel igyekszik áthidalni és tompítani a felszínre törő társadalmi ellentétet, mindinkább maga kerül az érdekellentét kereszttüzébe és válik a támadás célpontjává, s képtelen a látszólag tárgyilagos döntőbíró szerepét megtartani, amely szerep még félévszázaddal ezelőtt sokak számára elfogadható volt.

„Függetlenül a felszínes, neokapitalista elméletektől, az állam ma mind kevésbé a mindenkié — szögezi le Carrillo a fejlett tőkés államok mai helyzetét elemezve —, s mindinkább az egynéhányaké. Az állami hatalom meghódításáért folytatott harc mindinkább a társadalmi érdeklődés központjába kerül. A nyugati fejlett tőkés rendszerek viszont, amelyek változtathatatlanoknak és immunisoknak tűntek minden forradalmi fenyegetéssel szemben, valóban válságuk szélére jutottak. Igaz, hogy a válság jelei mások, mint a fejletlen országok társadalmi forradalma idején voltak, de mégis válságról van szó, mélyenszántó forradalmi távlatokkal.” (23—24. oldal)

A szerző erőteljesen hangsúlyozza, hogy a fejlett tőkés rendszerek válsága (s ezt a statikusan gondolkozó dogmatikus marxisták képtelenek felfogni, mivel ehhez „a konkrét társadalmi helyzet elemzésére van szükség”) a jelenlegi államgépezet méretei és jellege miatt „az államapparátuson belüli válság formájában jelentkezik”. A szerző kiindulópontja az, hogy a nagyméretűvé duzzadt államgépezet, de a még nagyobb létszámot képviselő „állami ideológiai gépezet” már nem sorakoztatható fel olyan összpontosított módon és nem hajlandó egyöntetűen viselkedni, mint hajdanában a csendőrlaktanyák gyakorlóterének legénysége. Az apparátust képezők is hasonló helyzetben vannak, mint a

társadalom nagy többsége. „Ezért azoknak az ideológiai és politikai áramlatoknak, amelyek magában az adott társadalomban fejlődnek ki, új lehetőségeik vannak — állapítja meg Carrillo Franciaországra, Japánra és Spanyolországra hivatkozva — az állami apparátusba hatolnia és fontos részlegeit uralni.”

Ez a tétel az „eurokommunizmusnak” egyik újszerű stratégiai eltökéltsége. Nem mondható teljesen újnak, hisz a jól ismert marxista osztályszövetség stratégiáján alapul, amelyet elméletileg kifejtett formájában már Lenin kimunkált és részben valóra váltott, s amelyet a századunk derekán lezajlott szocialista forradalmak, így a jugoszláv is, tovább fejlesztettek mint elméletet és társadalmi gyakorlatot. Újszerűsége Carrillo és előtte az Olasz KP vezetői által kifejtett vonalvezetésnek nem kétséges, de az, ami újszerű benne, vitatható is. Természetesen a vita nemigen dönthető el elvont elvi síkon. A közeljövő társadalmi gyakorlata lesz elsősorban a megmondhatója az ilyen forradalmi átalakulás útjának járhatóságát illetően.

A kiinduló tétel vitathatósága abban rejlik, hogy mennyire lehetséges az államgépezet „egyes szakaszának” meghódítása, úgy, hogy a monopoltökések képtelenek legyenek mozgósítani a rendelkezésükre álló és feltétlen ellenőrzésük alatt lévő államgépezet többi részlegét. Ami elméletileg elképzelhető, hogy a nagy tömegek befolyása és megmozdulása bénírólag hathat a tegnap még feltétlenül ellenőrzött államgépezeti rendszerre, gyakorlatilag viszont a jövő a megmondhatója. Ebben a tételben bennfoglaltatik még (Carrillo ezt könyvében igen szembetűnően hangsúlyozza) a politikai pluralizmus a szocialista átalakulás előrehaladott szakaszában, külön előnynek tartva a többpártrendszer és a különböző nézetek kifejezésének szabadságát, annak „átmentését” a szocialista társadalom fejlődési időszakára is. Ezt az eddigi tökéletes társadalmi időszak általános és tartós értéket képviselő vívmányának tartja a szerző, s ennek szemszögéből nemcsak biztosítottnak látja a szociális átalakuláshoz szükséges politikai és osztályszövetséget, hanem a szocializmusnak mint politikailag szabad, demokratikus légkörű rendszernek biztosítékát.

Nekünk Jugoszláviában már megvan a véleményünk a pártrendszerű politikai uralmi rendszerről, legyen az egy- vagy többpártrendszerű. Sokkal fejlettebb politikai rendszernek tartjuk — ezt igyekszünk megteremteni — a nem politikai párt uralmára alapozott szocialista demokrácia rendszerét, amely nyilvánvalóan már a kizsákmányoló tökéletes rendszer megdöntése után lehetséges, a mi esetünkben az öngazgatás és a küldöttrendszer fejlesztésével. Ennek az alapvető mozzanatnak Carrillo nem szentel nagyobb figyelmet, ami nem is lényeges, amikor a spanyol olvasóknak ír, de már szembetűnik sajátos nézőpontja, amikor külön a jugoszláv olvasóhoz fordul. Ez alkalommal már szóvá teszi a jugoszláv öngazgatási gyakorlatot, de számára az elsősorban mint a politikai demokratizmus kifejezője fontos. Az „eurokommunizmus” megjelenése iránt Jugoszláviában megnyilvánuló élénk érdeklődést Carrillo a követ-

kezőkkel magyarázza a jugoszláv olvasóknak, 1980 augusztusában keltezett előszavában (5. o.): „Ennek, úgy vélem, az az oka, hogy a jugoszláv kommunisták legtöbb újdonságot keltettek életre a szocialista politikai és gazdasági felépítményben, azzal a céllal, hogy azt valóban demokratikus és népi rendszerré változtassák. Ebben van szerintem az öngazgatás értelme.”

Carrillo könyvének egyik súlyponti kérdését a fejlett tőkésállamok, ahogyan a szerző nevezi, „az állam ideológiai apparátusának” szenteli. Megjegyzi, hogy noha ezek a mechanizmusok formai szempontból még függetlenek az államgépezettől, a valóságban mindinkább az állam részévé válnak, mert az állam öleli fel tevékenységüket. A szerző számára a döntő érv, hogy a monopoltóke állama mély válság felé sodródik, éppen az állam ideológiai apparátusának mind ziláltabbá válása miatt és ez a szerző számára szembetűnőbb és fontosabb, mint magának az állam erőszakszervezetének pillanatnyi helyzete.

Ezt az érvet a múltban lejátszódott forradalmak példájává is alátámasztja. Utal arra, hogy a forradalmak az állam erőszakszervezetének szétzúzásokor kénytelenek voltak megelégedni az addigi rendszer ideológiai apparátusának globális elítélésével és szervezetének szétzúzásával párhuzamosan az addigi állam represszív erőszakszervezetének szétzúzásával. „Mégis sok esetben az ideológiai apparátus életrealóbbnak bizonyult a represszív gépezet vitalitásától — szögezi le Carrillo. S míg az erőszak-gépezetek aránylag sikeresen szétzúzhatók, addig az ideológiák tovább léteznek, és a forradalmak kénytelenek hozzájuk idomulni és megállapodásokra kényszerülnek, gyakran igen súlyos, de szükséges kompromisszumok által.” (25. oldal) „A fejlett tőkésországokban a mai forradalom stratégiájának ezen ideológiai apparátusok átalakítására és felhasználására kell irányulnia. Ha nem is teljes, de legalább részleges átalakításáról és felhasználásáról van szó, amely a monopolkapitalista állam ellen irányul”, fűzi hozzá Carrillo az állam ideológiai mechanizmusában beálló új helyzet jellemzéséhez.

A jugoszláv olvasó számára bizarrnak tűnik Carrillo elmefuttatása az egyházzal mint az állam ideológiai apparátusáról. Szerinte az egyház, természetesen a spanyol és egyéb katolikus országokra gondol, mélyebb válság előtt áll, mint ami a reformációhoz vezetett. Az előbbi válság a hűbéri társadalom letűnésének kezdetéhez és a tőkés rend kialakulásához kapcsolódott. A mostani válságot viszont a burzsoá társadalom alkonya és a szocialista társadalmi rend váltja ki.

Ide vonatkozóan Carrillo nemcsak az általános társadalmi tudatban, a vallási nézetekben és dogmákban végbemenő nézeteket veti fel, hanem hivatkozik a Posibile folyóiratban közölt adatokra (26—28. o.), mely szerint a spanyol püspöki értekezlet 1976-ban megtartott vélemény-felméréséből kitűnik, hogy a főpapság nagy többsége nem hisz a tőkés rendszer kedvező megreformálásában, hanem inkább valamiféle nem marxista szocialista társadalmi rendszer kialakítását tartja kívánatosnak Spanyolországban.

Ebből az következik, Carrillo megállapítása szerint, hogy az egyház válsága mint a tőkés államapparátus válsága már kétségtelen Spanyolországban, de Latin-Amerika több államában is, mégha ez a válság egyelőre különböző mértékben és módon jelentkezik is. Ez Spanyolország esetében annál jelentősebb, mert az 1936—1939 frankoista lázadás idején az akkori katolikus egyház képviselte a hagyományos uralkodó osztály alapvető ideológiai apparátusát. A klérus mai megváltozott álláspontja nem jelenti azt, hogy elfogadja a marxizmust, de azáltal, hogy nem számol a kapitalizmus életrevalóságával, noha még nem jutott el a szocializmus tényleges igenléséig, s ezzel a marxizmus közvetett elfogadásáig, mégis képes az időszerű spanyolországi kérdésekről nyíltan, kiátkozás nélkül tárgyalni.

„Hangsúlyozni kell, hogy az egyháznak mint a tőkés ideológiai apparátusnak a válsága nem jelenti szükségszerűen a vallás válságát is. Bizonyos esetekben életre hívhatja a vallás meghatározott értelmű megújulását. Mi kimondjuk, hogy a keresztények közénk való jövetelével, Pártunk új dimenzióval gazdagodott — szögezi le Carrillo —, de valószínűleg ugyanez mondható el keresztény párttagjaink vallásáról is. Azok a feladatok, amelyek az anyagi élethez, a társadalmi átalakuláshoz kapcsolódnak, mindaz, ami ügyünket megváltóivá, testvérivé és egaliztikussá teszi, a keresztény párttag számára evangélikus értéket kap, az első keresztények értékeivel, tisztaságával és nemes odaadásával ruhazza fel őket.” (29—30. o.)

Az ilyen érzéseket, fűzi hozzá Carrillo, akik így élik át hitüket, a spanyol kommunisták mélységesen tisztelik, mert megszabadítják a vallást elidegenítő jellegétől, amelyre a marxizmus megalapítói rámutattak, és átalakítják a vallási meggyőződést az emberi felszabadulás serkentő tényezőjévé. Az ilyen gondolatmenet alapján arra a megállapításra jut, hogy sem doktrínér, sem gyakorlati politikai megfontolások alapján a mai Spanyolországban nincs helye nemcsak klerikális-ellenes tevékenységeknek, s hogy lehetséges a vallásos keresztények felzárkózási folyamatát kifejleszteni olyan értelemben, hogy az ország jelentős forradalmi erejét képviseljék. Ez ma és a jövőben olyan mértékben valósulhat meg, szögezi le Carrillo, amire Marx, Engels és Lenin mégcsak nem is gondolhattak.

A szerző harmadik alaptémája — az állam és társadalom viszonyán kívül és az állam ideológiai apparátusának elemzése mellett, amely alatt elsősorban az egyházat, az iskolai rendszert, az igazságszolgáltatást és a tömegtájékoztatási eszközöket vizsgálja, a család intézménye és a politikai pártok tevékenysége kapcsán — a szocializmus demokratikus modellje. Ebben a kérdésben is Carrillo igen részletes, világos és szóki-mondó. Elhatárolja magát az etatisztikus sztálinista szocializmus modelljétől, de hasonló határozottsággal a szocializmusra vonatkozó szociáldemokrata elképzelésektől is.

Fejtegetéseiben, elsősorban publicisztikai módszerekkel élve, olyan eseményeket is szóvá tesz, részben elemez is, amelyek négy fal között

már gyakran elhangzottak, és amit érdemes le is írni, mert véleménye szerint meg kell szokni, hogy nyíltan kimondjuk az igazságot a munkásmozgalom kényes kérdéseiről is.

Carrillo könyve érdekfeszítő olvasmány, mert a nemzetközi munkásmozgalom jelentős személyiségének hiteles megnyilatkozása. A jugoszláviai olvasó nyilvánvalóan állandóan szem előtt tartja azt a tényt, hogy Spanyolország széles körű olvasóközönségéhez szól. Ezért számunkra olyan részleteket tartalmaz, amely nyilvánvalóan az ottani olvasó számára izgalmas, de nekünk egyszerűen új, eddig ismeretlen részlet, míg amikor velünk kapcsolatos eseményeket emleget, akkor természetes, hogy értesültebbek vagyunk és nem egy esetben másképpen is értékeljük azokat. Másképpen értékeljük például Jugoszláviának a tájékoztatóirodás támadással szembeni ellenállását, és nagyobb jelentőséget tulajdonítunk az el nem kötelezettek mozgalmának. A könyv sok időszerű kérdést felvet, tömören és népszerűen az SPK álláspontjai alapján meg is válaszol, anélkül, hogy ezek a válaszok minden esetben végérvényesek lennének.